

Kotimaiset kustantajat ja rinnakkaistallennus

■ Mika Holopainen, Kimmo Koskinen ja Jussi Piipponen

Kesällä toteutetun kyselyn mukaan noin puolet suomalaisista tiedejulkaisuista sallii julkaistujen artikkeleiden rinnakkaistallennuksen avoimesti saatavilla oleviin julkaisuarkistoihin. Melko suuri osa kustantajista ei kuitenkaan ole vielä ilmoittanut kantaansa rinnakkaistallentamiseen. Tämä kat-
saus perustuu kesällä 2013 avoimella verkkokyselyllä saatuihin tietoihin. Kyseessä ei ollut tutkimus, vaan tiedonkeruu SHERPA/RoMEO-palvelua varten.

Open Access -liike on noin kymmenen vuoden ajan pyrkinyt edistämään tieteellisten julkaisujen avointa saatavuutta. Tunnetuin toimintaa koskeva julkilausuma on Berliinin julistus vuodelta 2003. Sen on allekirjoittanut noin 250 organisaatiota, myös Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto. Allekirjoittaessaan Berliinin julistuksen organisaatio sitoutuu osaltaan edistämään tieteellisen tiedon avointa saatavuutta.

Käytännön tasolla avointa saatavuutta on edistetty luomalla yliopistojen ja tutkimuslaitosten avoimia julkaisuarkistoja. Julkaisun tallentaminen julkaisuarkistoon edustaa niin sanottua vihreää tietä (*Green OA*). Vaihtoehtoinen väylä on kultainen tie (*Golden OA*) eli julkaiseminen jossakin kaikille avoimessa lehdessä. Nämä lehdet perivät julkaisemisesta yleensä kirjoittajamaksun, jolla katetaan artikkeleiden toimittamiseen ja lehden ylläpitoon liittyvät kulut.

Vihreän tien kohdalla on käyttöön vakiintunut termi *rinnakkaistallennus*. Tämä on mahdollista, jos tutkimusartikkelin julkaiseva lehti tai kustantaja sallii jonkin artikkelin version tallentamisen julkaisuarkistoon. Usein on sallittua tallentaa joko vertaisarvioinnin läpikäynyt, julkaistavaksi hyväksytty käsikirjoitus tai alkupe-
räinen, korjaamaton käsikirjoitus.

Hyvänä apuvälineenä kustantajien rinnakkais-
tallennusta koskevien linjausten selvittämisessä

on Nottinghamin yliopiston ylläpitämä SHERPA/RoMEO-palvelu, johon on tallennettu tunnetuimpien kansainvälisten kustantajien linjauksia lehtiartikkeleiden rinnakkaistallennuksen ehdoista. Palvelusta voi hakea tietoja lehden tai kustantajan nimellä tai lehden ISSN-numerolla.

Vaikka SHERPA/RoMEO:n tietokantaa päivitetään jatkuvasti, sieltä puuttuvat monet pienten kielialueiden sekä erityisalojen kustantajat ja lehdet. Esimerkiksi suomalaisten kustantajien lehtiä palvelusta ei ole toistaiseksi löytynyt muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta.

SHERPA/RoMEO:n tiedoissa lehteä koskeva kustantajan politiikka rinnakkaisjulkaisemisessa kuvataan värikoodilla sekä erikseen määritellyillä ehdoilla. Värikoodien merkitys voidaan kuvata seuraavasti:

- Vihreän kategorian lehdille on annettu laajimmat artikkelien rinnakkaistallennusoi-
keudet. Tällöin on sallittua tallentaa julkai-
suarkistoon artikkelin käsikirjoitusversion (*pre-print*) lisäksi joko vertaisarvioinnin jälke-
en tehty korjattu versio (*post-print*) tai kustantajan lopullinen taitettu versio.
- Sinisen kategorian lehdille on sallittu post-
printin tai kustantajan version rinnakkais-
tallentaminen.
- Keltaisen kategorian lehdille vain pre-print-
version rinnakkaistallentaminen on sallittu.
- Valkoisen värikoodin lehtien osalta kustanta-
ja kieltää kokonaan rinnakkaistallentamisen.

Usein rinnakkaistallentaminen on sallittu vasta tietyn ajan, esimerkiksi kuuden kuukau-
den tai vuoden, kuluttua artikkelin alkuperäi-
sestä julkaisemisesta. Tähän julkaisuviiveeseen viitataan *embargo*-termillä. Viivästettynä myös
keltaisen värikoodin lehdet sallivat useimmiten

post-printin rinnakkaistallennuksen.

Äskettäin tehdyn tutkimuksen mukaan sadasta suurimmasta tieteellisten julkaisujen kustantajasta vähän alle puolet hyväksyy post-print-version rinnakkaistallennuksen yliopistojen ja tutkimuslaitosten julkaisuarkistoon ilman viivettä. Lisäksi kolmannes hyväksyy rinnakkaistallennuksen vähintään vuoden kuluttua lehdes- sä julkaisemisen jälkeen (Laakso, 2014).

Kysely rinnakkaistallennuksesta

Kesäkuussa 2013 kohdistettiin kotimaisille tiedekustantajille verkkokysely, jossa oli tavoitteena selvittää kustantajien suhtautumista rinnakkaistallennukseen. Kysely toteutettiin yhteistyössä Tieteellisten seurain valtuuskunnan, Suomen tiedekustantajien liiton ja Kansalliskirjaston kanssa. Vastauksia saatiin elokuuhun mennessä yhteensä 39. Tiedot rinnakkaisjulkaisulinjauksista saatiin 33 kausijulkaisusta, ja 11 kustantaja ilmoitti, että julkaisijalla ei ole kantaa rinnakkaistallennukseen.

Kun kyselyn tiedot yhdistetään SHERPA/RoMEO:ssa jo aiemmin olleisiin suomalaisia julkaisuja koskeviin tietoihin, saadaan tällä hetkellä kattavin mahdollinen tieto suomalaisten tiedejulkaisujen linjauksista rinnakkaistallennukseen liittyen. Rinnakkaistallennuksen sallivia julkaisuja on 44 %, rinnakkaistallennuksen kieltäviä julkaisuja 37 % ja ilman rinnakkaistallennukseen liittyvää kantaa olevia julkaisuja 19 %.

Kotimaiset kustantajat epäröivät

Tämän aineiston perusteella yhteensä 22 kausijulkaisua sallii kustantajan pdf-version rinnakkaistallennuksen. Lisäksi kaksi lehteä sallii käsikirjoitusversion tallennuksen. Tämä on kiinnostava havainto sen vuoksi, että kansainvälisesti ottaen on yleisempää sallia viimeisen käsikirjoitusversion tallennus kuin kustantajan taitetun version käyttö. Toinen silmiinpistävä havainto on, että lähes puolet aineiston lehdistä (20 kpl) kieltää rinnakkaistallennuksen kokonaan, ja tähän joukkoon kuuluu myös kaksi avoimen saatavuuden lehteä. Näin kielteinen suhtautuminen on kansainvälisessä vertailussa harvinaista,

esimerkiksi SHERPA/RoMEO:n kustantajista 70 % sallii jonkin version tallennuksen.

Kyselyn vastausten pohjalta selkeästi esille nouseva havainto on se, että melko suuri osa suomalaisista tiedekustantajista tai julkaisuis- ta ei ole muodostanut linjaansa julkaisujensa rinnakkaistallentamiseen. Tässä yhteydessä voi vain arvailla syytä tähän. Ehkä asiaa ei ole ehdit- ty miettiä? Ehkä periaatteellinen suhtautumi- nen avoimeen saatavuuteen voi olla myönteistä, mutta asian aiheuttamat käytännön ongelmat arveluttavat?

Rinnakkaistallennus lisää kiistatta julkaisun näkyvyyttä, joten ainakin julkaisujen kirjoittaji- en näkökulmasta se on suotavaa. Asia voi kui- tenkin näyttäytyä toisin kustantajan näkökul- masta. Siihen liittyy samoja kysymyksiä kuin painetun lehden muuttumisessa avoimesti saa- tavaksi lehdeksi (ks. esim. Valkonen ja Ranta- nen, 2013). Esimerkiksi lehtien riippuvuus painetun lehden tilausmaksuista voi herättää huolta siitä, vähenisikö tilausten määrä rinnakkaistal- lennuksen yleistyessä.

Toisaalta kustantaja voi viivyttää julkaise- mista, jolloin rinnakkaistallennetut artikkelit ovat luettavissa esimerkiksi kuuden kuukau- den kuluttua painetun lehden julkaisemisesta. Aineiston julkaisuista rinnakkaistallentamisessa viivettä edellyttää vähän alle puolet (46 %) niistä julkaisuista, jotka sallivat tallentamisen.

Kyselyn tuloksena saadut sekä SHERPA/ RoMEO-palveluun jo aiemmin viedyt tiedot kotimaisten julkaisujen suhtautumisesta rinnak- kaistallennukseen on koottu avoimelle verkko- sivulle <https://wiki.helsinki.fi/display/KotimainenOA/>

Lähteet

- Laakso, M. (2014). Green open access policies of scholarly journal publishers: a study of what, when, and where self-archiving is allowed. *Scientometrics*. In press. <http://dx.doi.org/10.1007/s11192-013-1205-3>
- Valkonen J. & Rantanen, P. (2013). Kotimaisen tiedejulkai- semisen kiirastuli. *Terra* 125:2, 76–77.

Mika Holopainen on tietoasiantuntija, Kimmo Koskinen kehityspäällikkö ja Jussi Piipponen tieto- asiantuntija Helsingin yliopiston kirjastossa.